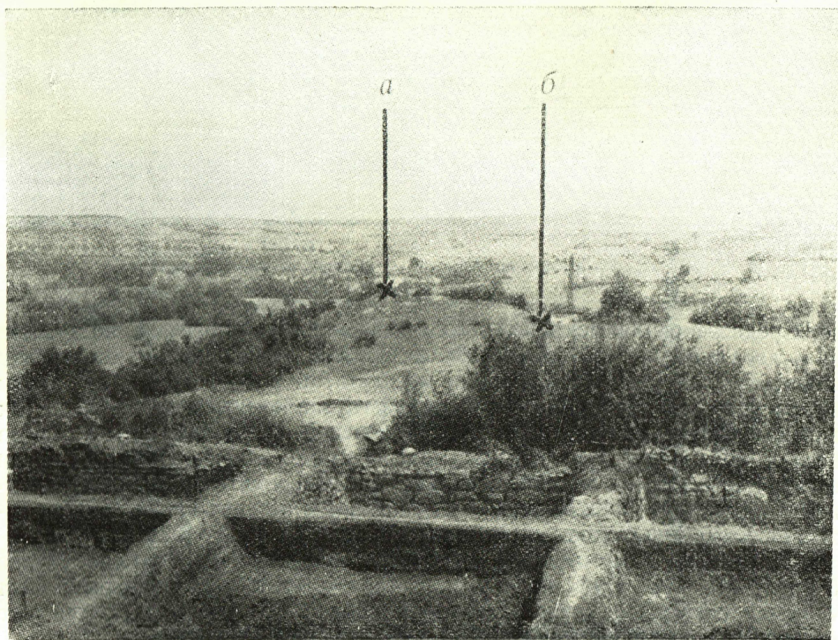
РАЗКОПКИ В СЕЛО ЛЮБЕНОВО ПРЕЗ 1968 Г.

Димчо Аладжов и Дикран Балабанян

Село Любеново се намира на около 20 км източно от Хасково, вдясно от международния път за Цариград. През 1963 г. при строежа на язовирната стена в местността Калето, на 2 км северно от селото, беше засегната една тракийска надгробна могила, при проучването на която открихме изключително богати накити от вторичните средновековни гробо-

Обр. 1. На преден план м. Калето
а — могила I, разкопана през 1963 г.; *б* — църква 1

Обр. 2. Разкопки на Калето — поглед на северозапад

ве.[1] Средновековният некропол продължаваше и извън могилата, но пръстта на цялата околност е била изгребана с булдозер за насипване на язовирната стена. На около 50 м югозападно от могилата, на площ от 100 кв. м, върху общо издигнатия терен бяха останали храсти, запълнени с камъни. Около тях личаха следи от хоросан и остатъци от човешки кости. На 200 м в същата посока (обр. 1) има крепост, която е дала името си на местността. Поради богатия и интересен материал, открит при разкопките на могилата, местността Калето беше включена за разкопаване в перспективния план за археологическо проучване на Родопите в периода 1966—1971 г.

През 1968 г. в местността Калето бяха разкопани 24 квадрата със страна 5 м (обр. 2), или 600 кв. м, в северния ъгъл на крепостта са направени шест сондажа, един извън крепостните стени и пет вътре в крепостта. Освен това беше направено цялостно заснемане на плана на крепостта.

Крепостта (обр. 3) има почти правилна, правоъгълна форма и загражда 8 декара. В миналото, при построяването на крепостните стени,

---

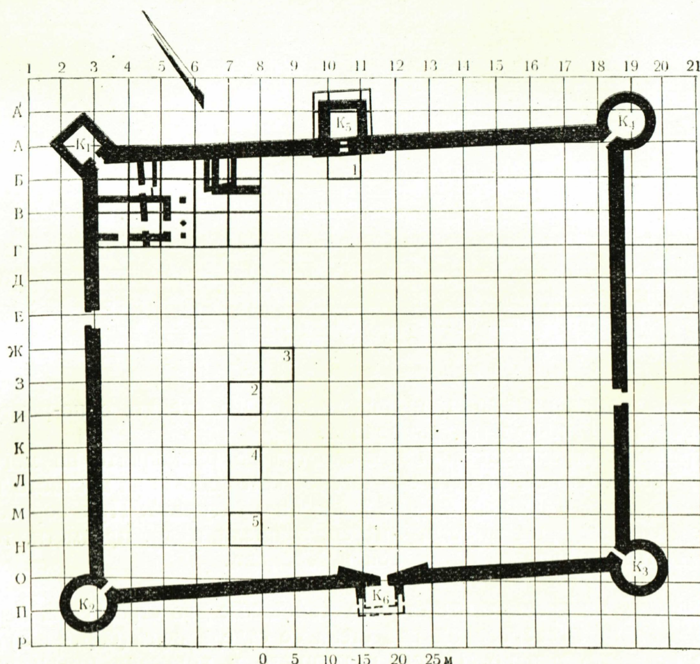
[1] Вж. Д. Аладжов. Археологически данни за ранното средновековие в Източнородопската област. — Родопски сборник, т. II, 1969, с. 246—248, обр. 4 и 5 и пос. там лит.

теренът е бил наклонен на север, поради което в сега заравнения терен избраният за разкопаване сектор има най-дебел пласт.

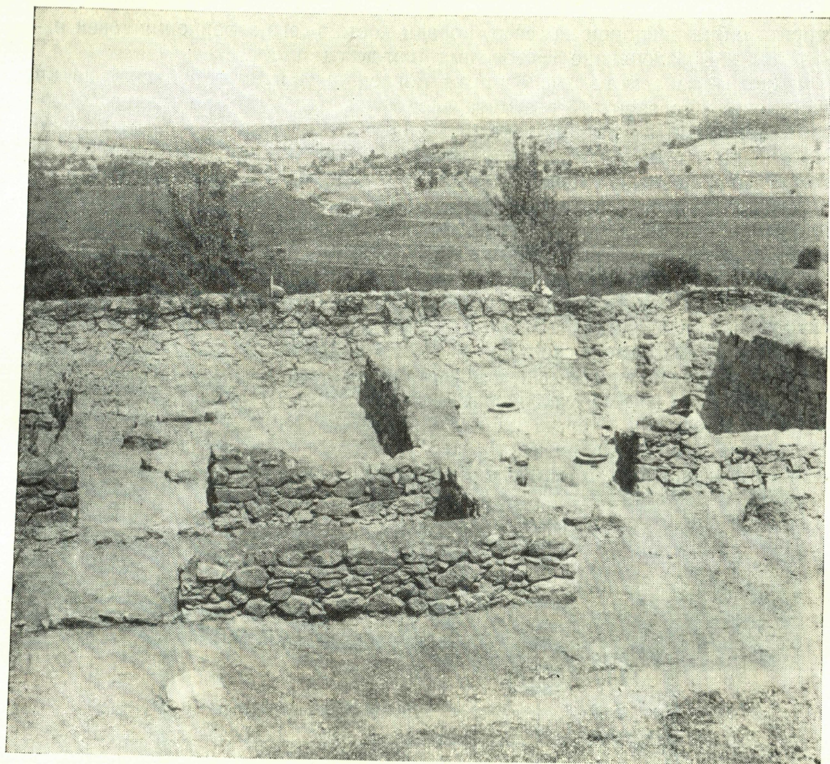
Преди разкопките още от пръв поглед личаха като издигнат насип очертанията на заритата в земята крепостна стена. Отгоре всичко бе обрасло с храсти, изникнали върху дънерите на старата гора. След изсичането на храстите се откриха челата на камъните от запазената крепостна стена. Това позволи с малко усилия да се направи цялостно заснемане на плана на крепостта, като само на отделни места при входовете и кулите се наложи разчистване до 0,20—0,30 м за уточняване дебелините на стените и размерите на празните пространства.

Крепостта има три правоъгълни и три кръгли кули. Кръглите кули са в ъглите (2, 3 и 4), само северният ъгъл има правоъгълна кула (1). Другите две правоъгълни кули (5 и 6) са на дългите, североизточна и югозападна, стени. Входовете са на по-късите, югоизточна и северозападна, стени.

Квадратната мрежа ориентирахме успоредно на крепостните стени, като за основа взехме едва забележимите останки от тях в североизточния ъгъл на крепостта. Челата на камъните от вътрешното лице на крепостната стена в тази част при кв. A_1 до A_5, където е включена и ъгловата кула № 1, се показват още в корените на тревата. Както почти винаги се наблю-

Обр. 3. Калето. с. Любеново — план

Обр. 4. Късноантични помещения. На задния план се вижда крепостната стена с ясно очертана фуга между двата строителни периода

дава при разкопки на руини, външното лице на стената е по-разрушено и се намира на по-голяма дълбочина.

Вътрешното пространство на крепостта до разкопките на могила I (1963) се обработваше, но сега е оставено като ливада на местното ТКЗС, тъй като обектът е обявен за паметник на културата. При обработката на земята са намирани монети, питуси, хромели и др. предмети, голяма част от които са запазени в музея в Хасково.

В строежа на крепостните стени установихме два строителни периода. Особено ясно при северозападната стена се отделя фуга (обр. 4 и 5) от допълнително надстрояване. Освен различието в хоросана прави впечатление, че долният зид е по-стегнат с по-правилно подредени камъни.

В линията на квадратите от $А_1$ до $А_5$ стената има хоризонтална запазеност, но при $А_6$ и $А_7$ тя вече се открива на по-голяма дълбочина (вж. разрезите на обр. 5 и 9).

Дебелината на стената е 1,90 до 2 м. Зидовете навсякъде са гладки, прави, камъните са добре подредени, като образуват идеални прави линии.

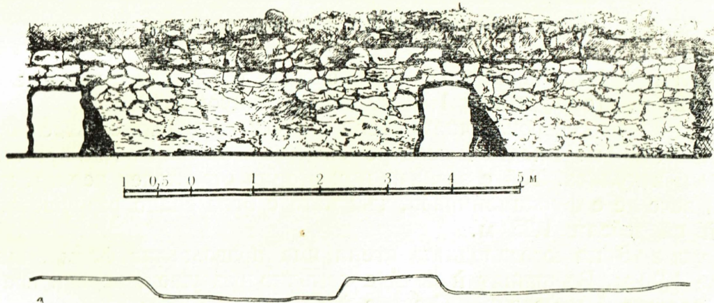
В разкопаните 600 кв. м, в северния сектор на крепостта в Любеново, открихме няколко помещения и отделно лошо оцелели стени, градени от ломен камък, споени с кал. Тези градени с камък и кал стени имат явно също два строителни периода, които съответствуват на тези от крепостните стени.

Първи строителен период. Крепостните стени са градени от ломен камък, споен с бял хоросан, примесен нарядко с парченца от тухлички. Субструкцията е проникнала дълбоко в естествения терен. Почти непосредствено под старото ниво (до 0,20 м под естествения терен) стената има вътрешна и външна берма, издадена от 0,15 до 0,20 м, откъдето надолу основата продължава още 0,85 м (обр. 6). Старият наклон на терена по отношение на сегашното ниво личи и по това, че вътрешната берма сега се открива на различни дълбочини: при $А_3$ на 2,00 м, при $А_4$ на 1,80 м; при $А_5$ на 1,65 м, при $А_6$ на 1,55 м и при $А_7$ на 1,50 м, т. е. в протежение на 20 м денивелацията е 0,50 м.

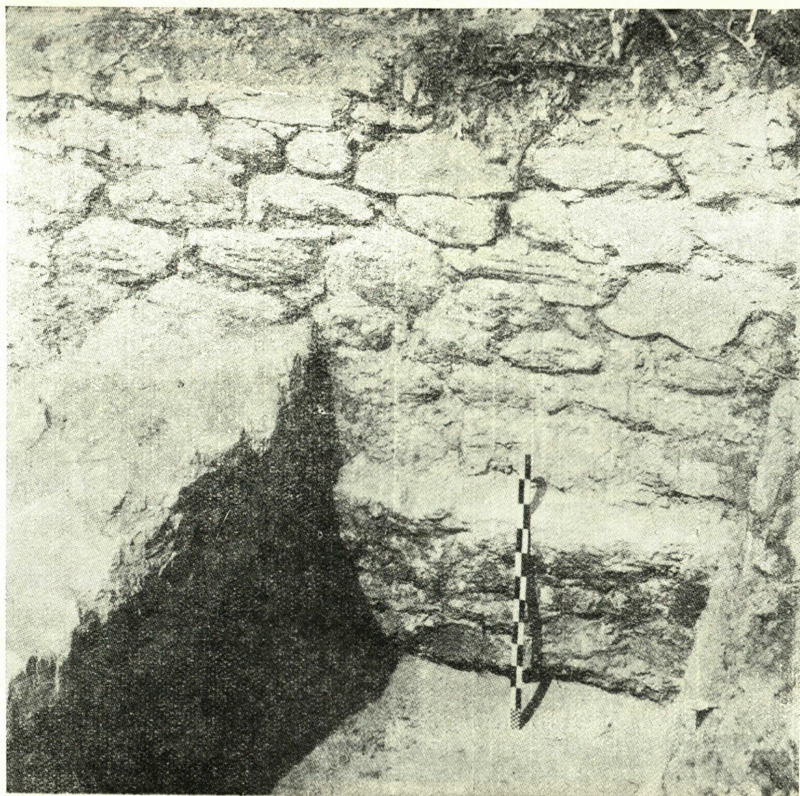
Кула 1 в северния ъгъл има почти квадратна форма със стени, дебели 1,30 м, с външни размери 6,85×4,55 м. От крепостта в кулата се влиза през вход, широк 1,70 м, който след 1,25 м се стеснява под ъгъл на 1,10 м. Стените на кулата са запазени на височина около 2,00 м.

Кула 2 в западния ъгъл на крепостта има кръгла форма, с вътрешен диаметър 5,30 м и дебелина на стените 1,30 м. И нейният вход се стеснява, но съвсем незначително — в началото е 1,40 м, а отвътре 1,35 м. Запазена е от вътрешния край до 1,00 м височина, а отвън на места само с по един ред камъни.

Кула 3 в южния ъгъл на крепостта има също кръгла форма, с вътрешен диаметър 5,20 м и стени, дебели 1,30 м. Входът ѝ е широк 1,35 м. Във външния край на места е почти съвсем разрушена.

Обр. 5. Разрез при северозападната крепостна стена — фугата между двата строителни периода личи като тъмна линия

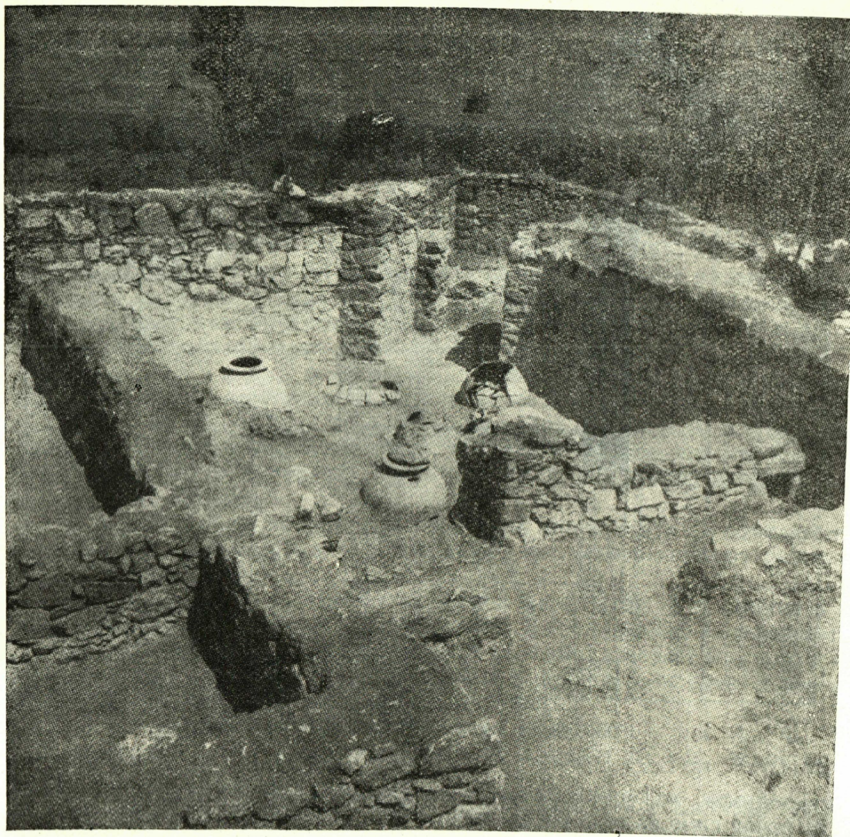
Обр. 6. Бермата и субструкцията в кв. $А_6$

Кула 4 в източния край на крепостта е кръгла, с вътрешен диаметър 5,20 м, стени, дебели 1,30 м, и вход, широк 1,40 м.

Кула 5 на североизточната стена е почти квадратна с вътрешни размери 4,50×4,60 м. Входът ѝ навътре също се стеснява от 1,90 при стената до 1,30 м в кулата. Той е зазидан при втория строителен период, когато кулата вече не е функционирала, тъй като е била силно разрушена. Стените ѝ са дебели 1,25 м.

Кула 6 на югозападната стена има правоъгълна форма, широка отвътре 4,90 м. Външният ѝ край е напълно разрушен, поради което не знаем другите ѝ измерения. Стените ѝ са дебели 1,25 м.

Кръглите кули са еднакви, с вътрешен диаметър 5,20 до 5,30 м, стени, дебели 1,30 м, и входове, широки 1,35 до 1,45 м. Правоъгълните кули са

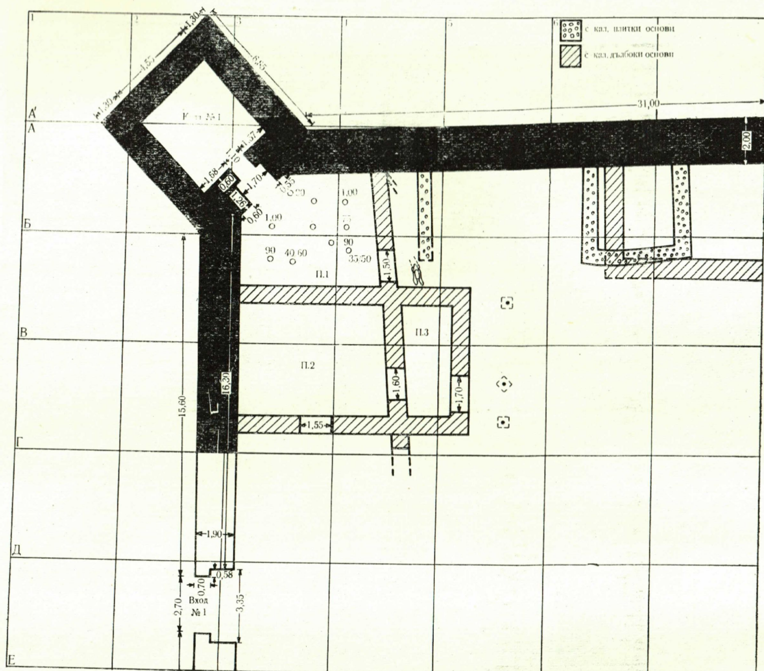
Обр. 7. Помещение I — склад с питуси

почти еднакви, близки до квадрат (4,60 х 4,50 м вътрешни размери). Характерни са издатъците (надебелявания) на стените навътре, при кули 5 и 6, каквито не са ни познати от други места.

Вход 1 на северозападната стена на 16 м от кула 1 е широк 2,70 м, с отстъпи, дебели 0,70 м, от вътрешната страна, където става широк 3,35 м.

Вход 2 на югоизточната стена е на 20 м от кула 3. Той е по-тесен от северозападния вход — 1,5 м, с отстъпи от вътрешната страна, дебели 0,70 м, където става широк 2,40 м.

Вторият строителен период на крепостта повтаря навсякъде (където имаме останки от него) плана на описания първи период. Запазена е същата дебелина на стените, които са градени от същия

Обр. 8. План на разкопките в м. Калето

ломен камък, но споен с бял хоросан. Промяна в плана на крепостта е констатирана само на едно място, при споменатото по-горе зазиждане на входа на кула 5, която вероятно през втория период вече не е възстановена. Чрез недобре почистената фуга почти навсякъде видимо ясно се отделя стария от новия строеж. Тази почти хоризонтална фуга показва, че е минало значително време между разрушаването на крепостта от I период и възобновяването ѝ през II период.

Структурата на стената сега също видимо се отличава не само по цвета на хоросана, но и по запълването на някои места с отвесно поставени тухлички[2] или каменни отломки, както и по общо по-грубия градеж, при който камъните на лицето на стената не са така старателно подредени, нито фугирани с хоросанов разтвор.

Помещенията от I строителен период в тази част са добре запазени (обр. 4), със стени, заравнени на височина средно около 1 м. Те са градени от ломен камък и кал и са широки 0,80 м. Всички започват от

[2] Този начин на градеж се среща в повечето ранносредновековни крепостни съоръжения в този край. За това вж. Д. Аладжов. Цит. съч., с. 249.

материка с малка субструкция. Намираме ги на дълбочина от 0,70 до 1 м от съвременната повърхност, навсякъде заравнени при разрушаването.

Помещение 1, пред кула 1, в северния ъгъл на крепостта (кв. $А_3$, $А_4$, $Б_3$, $Б_4$) има неправилна форма с размери около 5×6,5 м. В него се влиза през вход, широк 1,5 м. То е свързано направо с кула 1, т. е. за кулата през първия строителен период се е минавало през това помещение (обр. 7).

Помещение 2 е западно от първото, в кв. $Б_3$, $Б_4$, $В_3$ и $В_4$. Това помещение също има неправилна форма, с размери около 5×7 м и използува за една от стените си крепостната стена. То има два входа: единият, в средата на югозападната му страна, широк 1,55 м, който води в неразкопаната част към други помещения; другият вход (източният) е широк 1,60 м. Той идва от едно трето помещение.

Помещение 3, в кв. $Б_4$, $Б_5$, $В_4$ и $В_5$, което е тясно преддверие с дължина, равна на ширината на помещение 2 (5 м), но тясно около 2,5 м (вж. плана на обр 8). Това преддверие има вход, широк 1,70 м. Пред него намерихме in situ три каменни бази, с дупка в средата, вероятно за дървени колони (били са четири), които са носили навеса пред входа на това многостайно жилище.

В неразкопаните квадрати, в посока на линиите Г и Д помещенията продължават, свързани, както видяхме по-горе, и като част от разгледаното жилище.

От помещение 3 (преддверието) излиза канал (обр. 8 и снимката на обр. 7/, който е изграден от каменни плочи. Той е с наклон на североизток и е минавал пред входа на помещение 1, под нивото на прага му, като е извеждал водата си извън крепостните стени, през отвор, оставен в най-източния край на стената на помещение 1 (обр. 7).

От I строителен период има още едно помещение в кв. $А_6$, $А_7$, $Б_6$, и $Б_7$, широко 4 м, с дължина над 7 м (продължава в $А_8$ и $Б_8$, които не са разкопани).

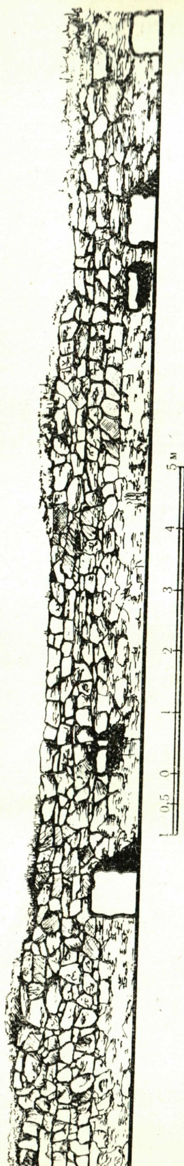
Ако по план някои късноантични сгради, като тези в Калатис[3], се доближават до разглежданите тук от I строителен период също късноантични сгради, то по материал те са съвсем други — градени са с камъни и тухли и най-главното имат и хоросанова спойка. Такава е и къщата в Диногеция,[4] която има същите неправилни помещения, като в Любеново и е в подобен на нашия късноантичен кастел, но е строена с тухли и за спойка е използуван хоросан.

Помещенията от II строителен период са градени след разрушаването на сградите от първия и след известно заравняване на терена върху тях. Те са запазени в един или два реда камъни на дълбочина от 0,60 до 1,00 м, т. е. субструкцията им е на нивото на най-горния край от запазените стени на първия период (обр. 9).

---

[3] D. Theodorescu. L'edifice romano-byzantin de Calatis, Dacia, VII, 1963, 288, fig. 14, 20.

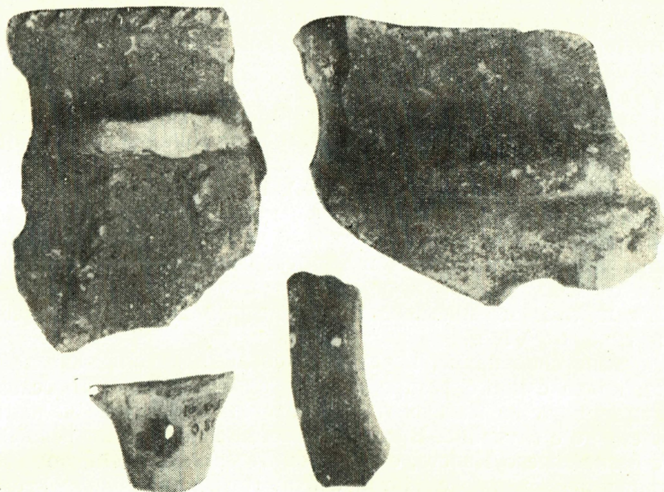
[4] J. Barnea. O casă Romana Tîrzie de la Dinogetia. Studii si cercetari de istorie veche, 2, t. 20, 1969, 245, fig. 2.

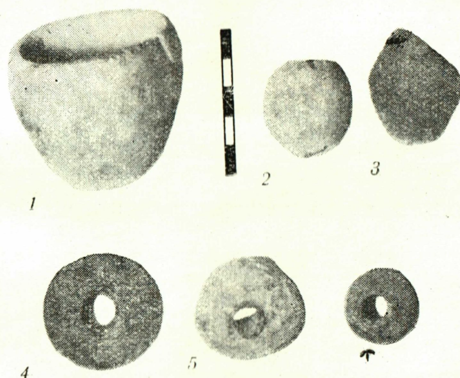
Обр. 9. Разрез по североизточната крепостна стена — добре се отделят различните нива на зидовете от I и II строителен период

Обр. 10. Тракийска керамика от старожелязната епоха

Обр. 11. Тракийска керамика от старожелязната епоха

Обр. 12. Халщатски материали от с. Любеново
1—паничка; *2, 3*—тежести за риболовна мрежа ;*4, 5, 6* — прешлени за вретено

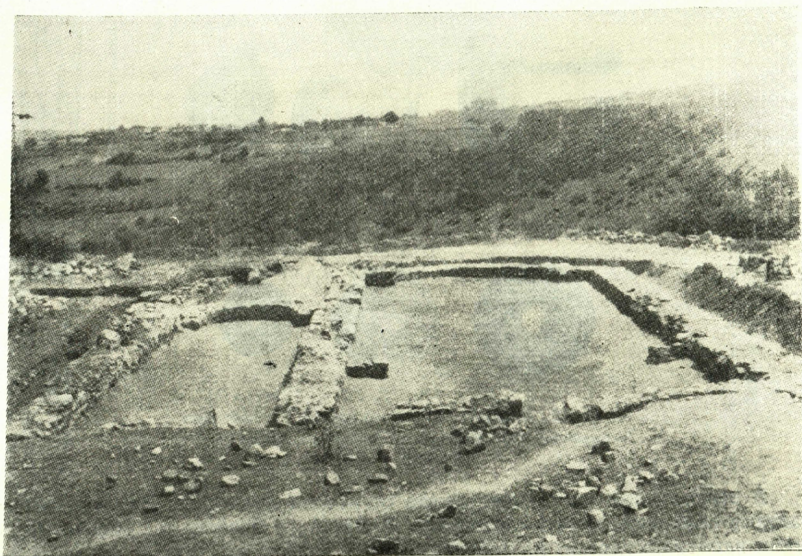
В разкопаната част помещенията от втория период са значително по-малко в сравнение с тези от първия. В кв. $А_4$ и отчасти $Б_4$ минава една стена перпендикулярно на североизточния крепостен зид. В кв. $А_6$ и $А_7$ и отчасти в $Б_6$ и $Б_7$ беше открито помещение с размери приблизително 4Х4 м. Дебелината на зидовете от този период е 0,50 — 0,60 м. Те са по-

неравни, груби, субструкцията им като правило е на по-плитко — на най-запазеното горно ниво от I строителен период (снимката на обр. 7 вдясно и разреза на обр. 9).

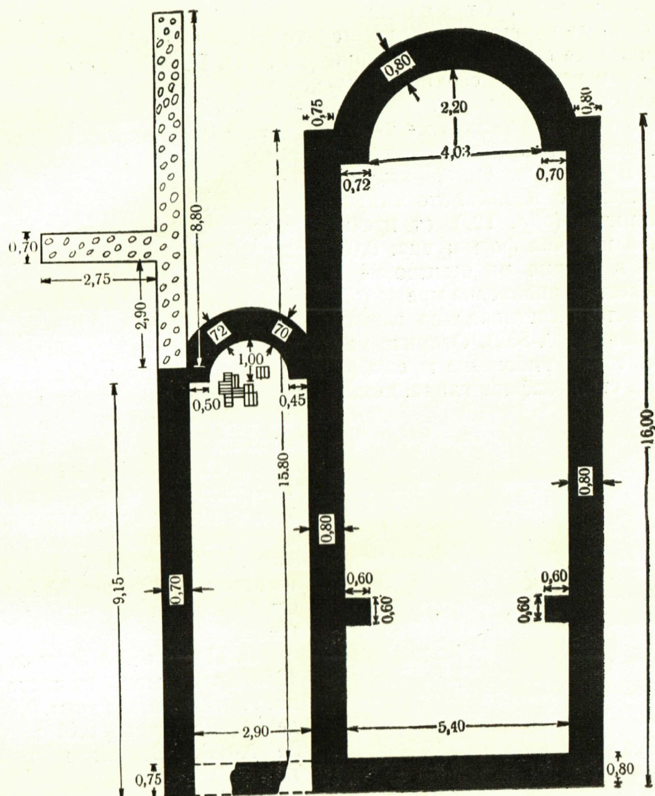
От оскъдните останки можем да извадим заключение, че наред с обикновените за средновековието паянтови надземни постройки част от жилищата в м. Калето при Любеново са били доста солидно градени от камък и кал.

Сондажите 2 (кв. $З_7$), 3 (кв. $Ж_8$), 4 (кв. $К_7$) и 5 (кв. $М_7$) са в рамките на изброените квадрати. Всички са с малък културен пласт, който се намира в орния слой на дълбочина от 0,30 до 0,40 м, последван надолу от естествения терен. Поради това в тези сондажи намерихме само случайни фрагменти от късноримска и повече фрагменти от халщадска керамика. От същото място произлизат и 4 медни монети: 3 късноримски от IV в. и една от VI в.

Както вече споменахме, в четирите сондажа преобладава халщадска керамика, която е много разпространена в района на с. Любеново, особено по височините на Кабиюк и Любеновската Ухла, така че намирането ѝ на Калето не е случайно. Височината на десния бряг на река Олудере, където е разположено Калето, е била обитавана от тракийско население през ранния период на желязната епоха. В насипите около крепостната стена, под помещенията около кула 1 и най-вече в сондажите 2 и 5, които направихме вътре в крепостта, намерихме доста фрагменти, характерни

Обр. 13. Сондаж 1 — църква 1

Обр. 14. Църква 1 — план

за най-ранния период на халщата. Тази керамика е работена на ръка, добре е изпечена и има глина, обилно примесена с по-дребни и едри пясъчни зрънца. Преобладават фрагменти с черна лъскава повърхност, но се срещат и със сив, тъмно- и светлокафяв цвят. Известна част от тях са украсени (обр. 10) с щемпелуван орнамент „скачащо куче", пунктирани вдлъбнатини, които образуват най-различни геометрични фигури, есовидни спирали и др.[5] Между тази керамика има няколко фрагмента с езичести дръжки с полуелипсовидна форма, които принадлежат на по-големи съдове. Една друг тип езичеста дръжка т по-тънкостенен съд е пробита

[5] За тази керамика вж. Д. П. Димитров. Троя VII, в2 и балканските тракийски и мизийски племена. — Археология, X, 1968, кн. 4, с. 11, обр. 4 и пос. там лит.

от вертикална дупка. От долната страна на друг от фрагментите с езичеста дръжка се спуща надолу по стените на съда релефна украса от две отдалечаващи се една от друга линии (обр. 11). Подобна релефна украса се среща и в по-стари епохи още от неолита.

Тракийска керамика от ранната желязна епоха, подобна на нашата, е намерена вече на няколко места в България.[6] В района на с. Любеново освен на споменатите места тя се среща и в землищата на съседните села Динево[7], Брягово[8] и Остър камък.

В сондажите и насипите открихме следните тракийски материали:

1. Паничка (обр. 12 *1*) от пречистена светлокафява глина, работена на ръка, с конична форма; вис. 0,05 м, шир. 0,045 м (инв. № А-814). Намерена в насипа на помещение 1.

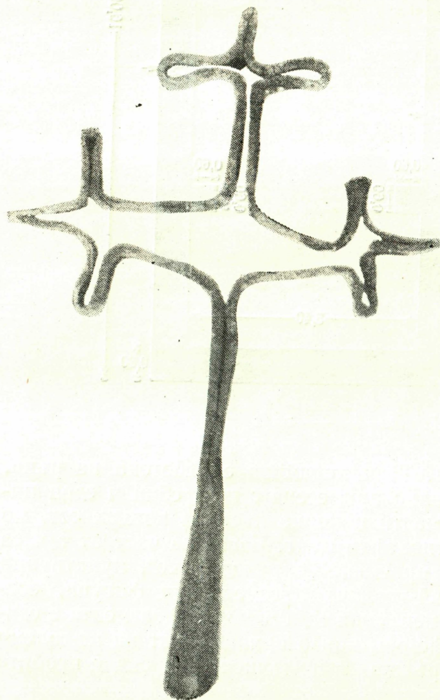
2. Тежест за риболовна мрежа (обр. 12 *2*), с неправилна овоидна форма от непречистена светлокафява глина; дълж. 0,03 м, шир. 0,025 м, отвор 0,006 м (инв. № А-832). Открита между сондажи 2 и 3.

3. Тежест за риболовна мрежа (обр. 12 *3*) с биконична форма, от непречистена светлокафява глина; дълж. 0,035 м, шир. 0,032 м, диам. на отвора 0,006 м (инв. № А-859). От повърхността на сондаж 4.

4. Прешлен за вретено (обр. 12 *4*), дисковиден, от непречистена глина, с примес от едри песъчинки, червенокафяв цвят; диам. 0,037 м, деб. 0,014м, диам. на отвора 0,01 м (инв. № А-1499). От насип край крепостната стена.

5. Прешлен за вретено (обр. 12 *5*) дисковиден, от чиста глина, тъмносив цвят; диам. 0,035 м, деб. 0,02 м, отвор 0,01 м (инв. № А-839). Открит в повърхностен пласт.

6. Прешлен за вретено (обр. 12 *6*) с овална форма, от непречистена тъмносива глина; диам. 0,023 м, деб. 0,018 м, отвор 0,007 м (инв. № А-1485). От повърхността.

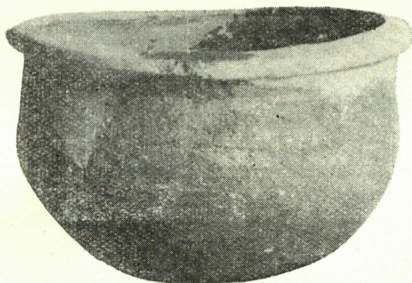

Обр. 15. Железен кръст от църква 1

[6] Вж. М. Чичикова. Керамика от старата желязна епоха в Тракия. — Археология, X, 1968, кн. 4, с. 20 и пос. там лит.

[7] Д. Аладжов. Археологически вести. — ВНМ Хасково, т. I, 1965, с. 251.

[8] Материалите в музея Хасково — непубликувани.

Обр. 16. Глинена паница от църква 1

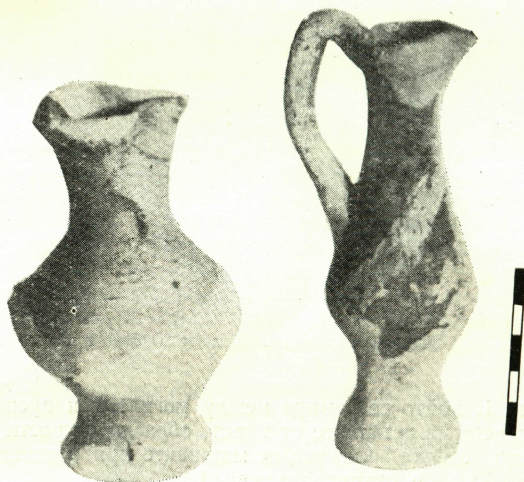
Сондаж 1, който се намира между могила I и крепостта, имаше за цел проучването на останките от пръст, обрасли с храсти и затрупани с камъни, които не бяха засегнати от машините при насипването на язовирната стена. Тук бе открита църква 1.

Църква 1 е еднокорабна с елипсовидна, почти кръгла апсида от изток и нартика от запад (обр. 13). Църквата има вътрешна ширина 5,40 м и дълж. 14,80 м. Преддверието е отделено от кораба чрез два квадратни пиластра със страна 0,60 м. То има размери 5,40 × 3,20 м. Апсидата е широка 4,03 и дълбока 2,20 м. Стените на църквата са дебели 0,80 м.

Към северната страна на църквата е прилепен баптистерий — малка еднокорабна постройка, разположена на оста на църквата, която завършва на изток с полукръгла апсида (обр. 14). Тя е градена едновременно с църквата, но стените ѝ са по-тънки — 0,70 м. Вътрешните ѝ размери са 2,90× 9,15 м без апсидата. която има диам. 2 м. На изток от кръщелнята, като продължение на северната ѝ стена, излиза допълнително строена стена от камък и кал, която е запазена с дълж. 8,80 м. След 3 м тя се разклонява под прав ъгъл на север, запазена в тази посока на дълж. 2,75 м.

Църква 1 е градена от ломен камък, споен с бял хоросан, примесен нарядко с парченца от тухли, подобен на хоросана от I строителен период на крепостните стени. Тя е запазена само в субструкция (около 0,50—0,60 м височина на зида). Подът ѝ е бил застлан с пласт от трамбовани строителни отпадъци, дебел около 0,08 — 0,10 м. Подът на баптистерия е имал настилка от печени квадратни тухли, част от които бе запазена при апсидата. Много е вероятно подът на църквата също да е бил покрит с тухли, фрагменти от които заедно с покривни керемиди се намериха в голямо количество.

В насипите, около и между основите на църквата бяха намерени няколко железни предмета, една глинена паница, фрагменти от глинени съдове и прозрачно стъкло. Между находките се откроява един отлично запазен железен равнораменен кръст (обр. 15), намерен в апсидата. Отдолу той има втулка, която нагоре се раздвоява в ленти с правоъгълно сечение, които, раздалечавайки се, образуват раменете на кръста, офор-

Обр. 17. Малки глинени канички от сондаж 1

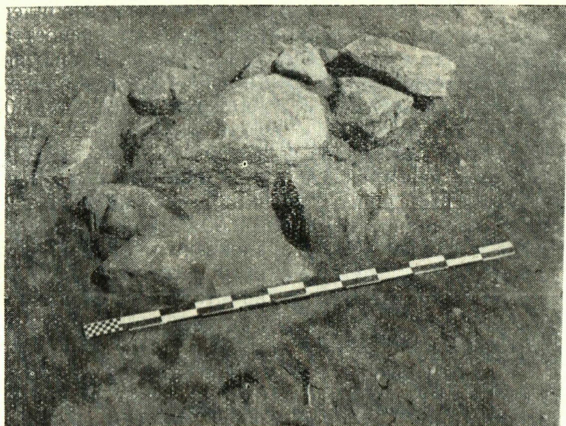
мени като по-малки кръстове. На няколко места повърхността на желязото е покрито със здрава червена оксидация; вис. 0,15 м, шир. 0,95 м, деб. 0,01 м (инв. № А-840). Другите железни предмети са ковани гвоздеи и една есовидна кука.

В църквата намерихме малко керамика. От източната част на баптистерия имаме една почти цяла глинена паница (възстановена), изработена от пречистена глина, примесена със ситен пясък, с керемиденочервен цвят. Тя има полусферична форма, с хоризонтален, издаден навън ръб на устието и плоско дъно (обр. 16). Отвътре и отвън паницата има ясни следи от грънчарско колело; вис. 0,085 м, шир. 0,135 м и дъно 0,075 м (инв. № А-820) Керамичните фрагменти, между които част от глинена лампа, с релефна украса, имат късноримски произход.

Две ойнохоевидни съдчета с прищипнати устия и дръжки с кръгло сечение бяха намерени в насипите на сондажа, вероятно останали от разбъркани по-късни гробове. Едното от тях има по-издължено тяло, а другото е почти сферично, но и двете са с високи дъна и издължени шийки (обр. 17), вис. 0,105 м и 0,12 м, шир. 0,056 и 0,042 м (инв. № А-868 и А-867). По едното съдче има следи от изгоряла глазура. Подобно ойнохоевидно съдче ни е познато от разкопките в Минерални бани, намерено заедно с материали, които могат да бъдат датирани не по-рано от края на XI в.[9]

При разкопаването на църква 1 установихме, че проученият през 1963 г. средновековен некропол е достигнал и до тук. Нови 22 гроба от този некропол бяха открити около и в църквата, някои от които лежаха

[9] Материалите непубликувани — наблюдения на авторите.

Обр. 18. Огнище в кула 1

и върху разрушените ѝ зидове. Материалите от тези гробове ще бъдат публикувани заедно с останалата част от некропола.

Ако вземем пред вид плана на постройката с баптистерия, трябва да отнесем изграждането на църква 1 към V в., защото в старохристиянските и ранновизантийските постройки отначало баптистерият няма определено място и често е долепян до северната част на сградата,[10] както е в нашия случай. По-късно, той е в дясната част на притвора или долепен до неговата южна стена.[11] От друга страна, след VI в. не се строят баптистерии, тъй като след тази дата обрядът на кръщението се извършва вече в самата църква.[12] Керамичните фрагменти и целият глинен съд, намерени в църквата, също сочат това време. Не по-късно от края на V в. е и глинената лампа, открита в църквата. Намирането на гробове от ранносредновековния некропол (IX — XI в.) върху разрушените стени на църквата показва, че към IX в. тя отдавна е била разрушена и нейните руини вече са били засипани под земята. Изброените факти свързват строежа и използуването на църква 1 с I строителен (късноантичен) период на крепостта и сградите в нея. Нейното разрушаване вероятно е станало в VI в., когато заедно с цялата крепост е била превърната в развалини. Дали това е било дело на други варварски нахлувания или на славяните? Склонни сме да приемем второто, защото, както ще видим по-нататък, тука има данни, които ни дават основание да мислим така.

[10] Н. Мавродинов. Византийската архитектура. С., 1955. с. 25.

[11] Пак там, с. 25.

[12] П. Мутафчиев. Базиликата при Чобан-дере, Ески Джумайско. — ИБАД, т. VII, 1920, с. 33; Кръстовидната църква в с. Клисе-кьой. — ИБАД, т. V, 1915, с. 106 и пос. там лит.

Разкопките на Калето в Любеново не дадоха изобилен керамичен материал и други находки. В разкопаната част от крепостта, навсякъде още след 0,20 м пръстта е примесена с пепел, пясък и хоросан. Край крепостната стена във всички квадрати имаше голямо количество камъни от съборените стени. Средновековният пласт е дебел около 0,20—0,30 м. При дълб. 0,50 до 0,80 м средновековните материали почти навсякъде се изчерпват. На много места този пласт е последван от разбъркан с фрагментирани покривни керемиди слой, под който следва късноантичният пласт от IV—VI в. Последният е сравнително по-наситен с културни останки. Неговата дебелина е около 0,30—0,50 м. Поради споменатия наклон на старото ниво и съвременното заравняване културният пласт е най-дебел в квадратите на линиите А и З, край крепостните стени с посока на север, към кула 1. Той изтънява в линията Б и още повече във В, както и в южна посока на редиците 5, 6, 7. Културните останки достигат до най-голяма дълбочина при кв. $А_3$ — до 1,80 м, а при кв. $А_7$ те са до 1,30 м.

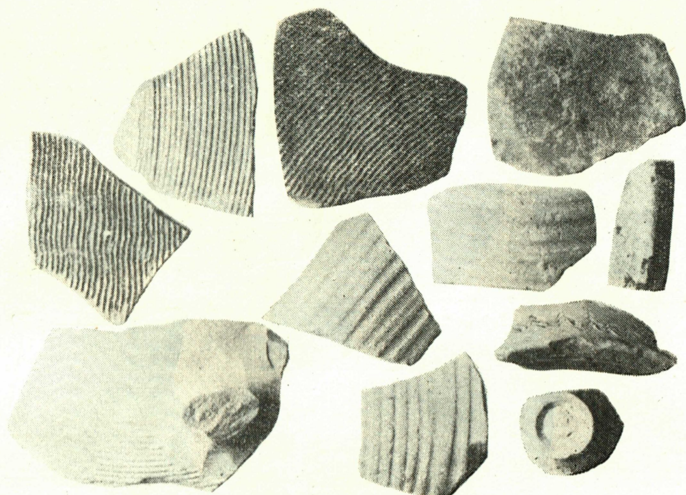
В кв. $А_2$ (кула 1) на дълб. 1,50 м бе намерено малко открито огнище (обр. 18), около което имаше петно от пепел и въглени. То е оформено с камъни от трите страни, отворено към юг, а отдолу за под му служи квадратна печена тухла, която определя вътрешните му размери (0,32 м). В кула 1 средновековни останки липсват. До 1,10 м дълбочина кулата бе изпълнена с камъни и хоросан. След 1,10 м се намериха само късноантични материали, главно керамика. Подобно е положението и в кв. $А_3$ и $Б_3$ (помещение 1), където на дълбочина 1,50—1,60 м след слой от изгоряла пръст намерихме устията на десет питуса (обр. 7), долните части на които са били вкопани в естествената пръст, дълбоко под нивото на прага на помещението. Питусите бяха наредени в три редици, някои отгоре затворени със закръглени каменни плочи. Два от долиумите са напълно здрави. Складовото помещение пред кула 1, което принадлежи на I строителен период, е било опразнено преди разрушаването на затрупалите го крепостни стени, тъй като в питусите не намерихме никакви следи от зърнени храни.

В кв. $В_3$ (помещение 2) на дълб. 1,20 м (обр. 4 вляво) открихме струпване на покривни керемиди сред обгоряла с червеникав цвят пръст, в която намерихме хромел и 3 монети от VI в. (Юстиниян I, Юстин II и Тиберий II), които бележат края на I строителен период.

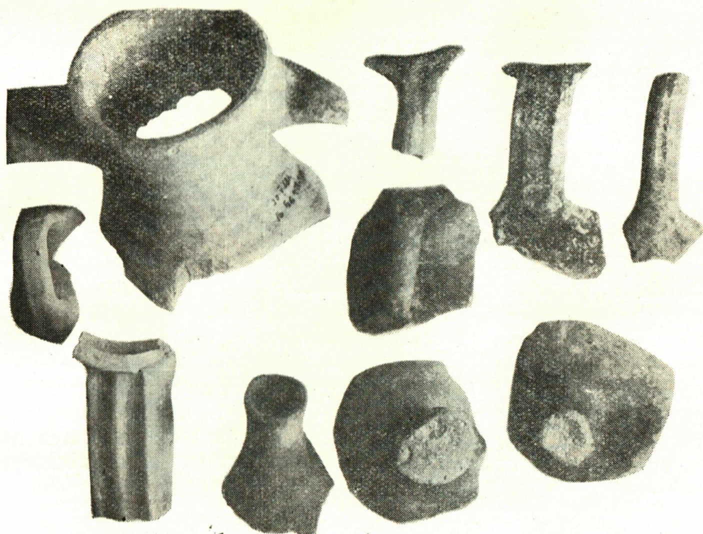
При разкопките на Калето в 1968 г. бяха открити следните монети: 1) бронзова колониална монета от III в. — неопределена; 2) пет късноримски медни монети от Константин I Велики (304—337 г.) — 2 бр.; една от Констанций II (337—361 г.) и две неопределени, по тип от IV или V в.; 3) медна монета от Юстиниан I (527—565 г.); 4) три медни монети от Юстин II (565—578 г.); 5) медна монета от Тиберий II (578—582 г.).

На повърхността на Калето са намерени случайно при обработка на земята монети от Йоан Цимисхий (969—976 г.) и Василий II (976—1025 г.), които се пазят в музея в Хасково.

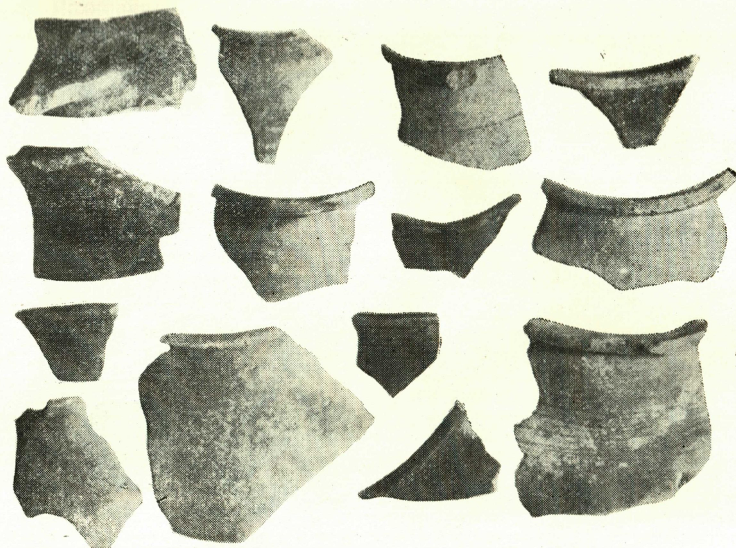
Керамиката в м. Калето е предимно късноримска и ранносредновековна. Късноримската керамика е представена с фрагменти от тънкостенни съдове, характерни за IV в., и от по-дебелостенни съдове с гребенчата и релефна украса, с две дръжки (обр. 19, 20), които се срещат в късноан-

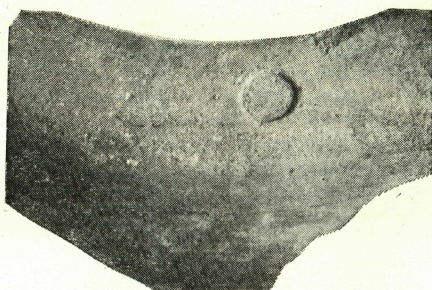
Обр. 19. Къснoримска керамика

Обр. 20. Късноримска керамика

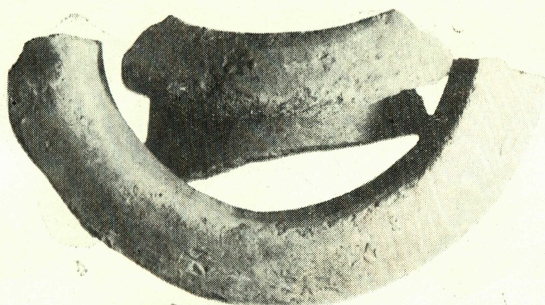
Обр. 21. Късно имска сивочерна керамика (V—VI

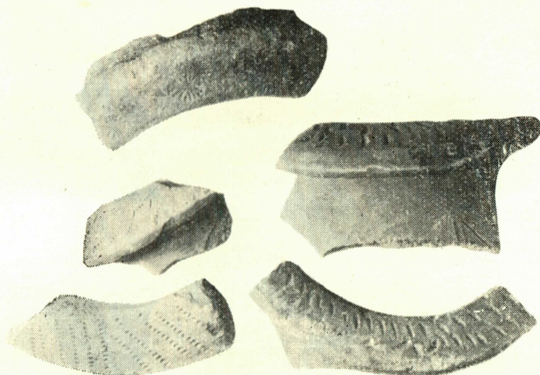
Обр. 22. Късноримски питус с щемпел

тичните обекти у нас.[13] В по-голямо количество от късноантичната керамика са малките тънкостенни съдчета с обърнато навън, почти хоризонтално венче (обр. 21), изработени от глина, примесена със ситен пясък, сиви, сивочерни на цвят, които напомнят по структура на късносредно-

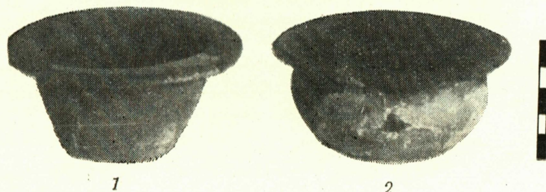
[13] Вж. Г. Джингов. Крепостта Бялград при Преслав. — ИАИ, XVII, 1964, с. 27, обр. 16 долу и с. 38, обр. 28; Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов. Археологические раскопки в восточном секторе Нове в 1962 году. — ИАИ, XXVII, 1964, с. 234, обр. 20.

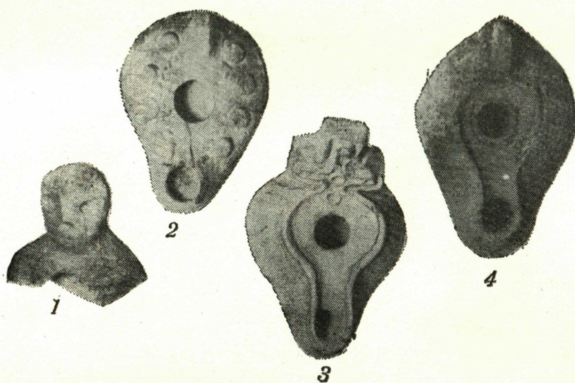
Обр. 23. Късноримско устие на питус с щемпел — кръстове

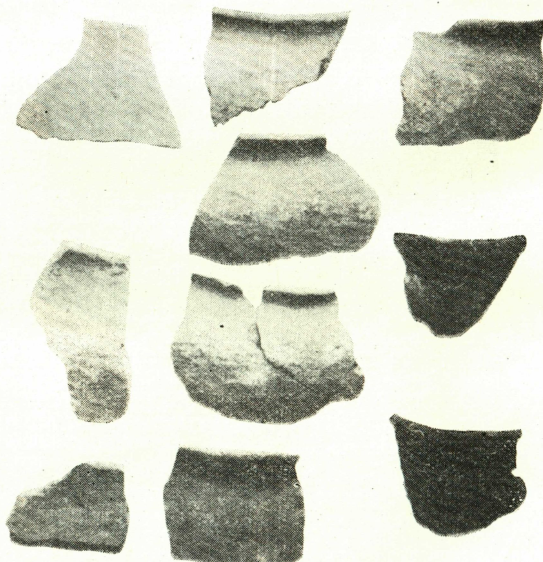
Обр. 24. Късноримски устия от питуси

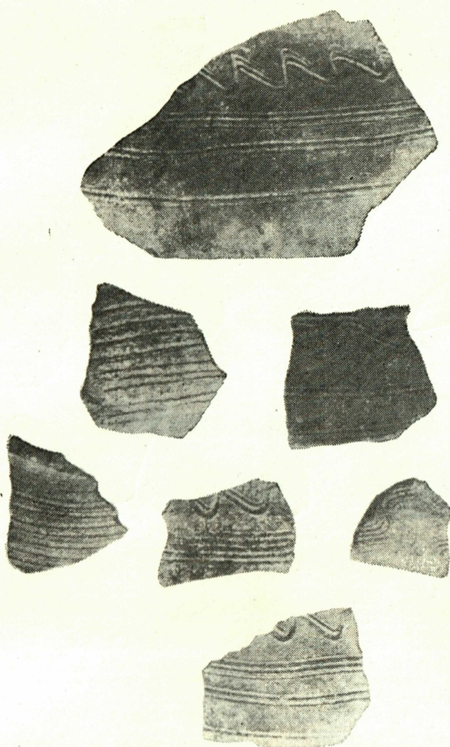
Обр. 25. Късноримски глинени панички

Обр. 26. Късноримски лампи

Обр. 27. Раннославянска керамика от Любеново — VI—VII в.

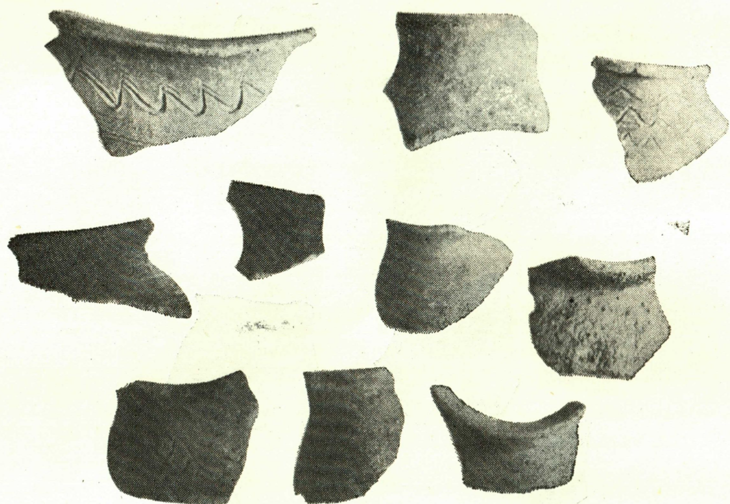

Обр. 28. Старобългарска керамика от X в.

вековната българска керамика. Те имат плоски дръжки (обр. 20, горе вдясно), надлъжно канелирани с пръсти. От Южна България са ни известни от късноантичните пластове в гр. Марица и с. Минерални бани,[14] а в Северна България от Велико Търново и най-вече от разкопките през последното десетилетие в Нове,[15] където се датират от V—VI в. Между къснoримската керамика има и дебелостенни съдове (питуси) с подобни профили. На венчето по ръба на някои от тях има щемпели с кръгла форма (обр. 22) или равнораменни кръстове (обр. 23), а най-често врязана украса от резки (обр. 24).

[14] Наблюдения на авторите — непубликувани.

[15] Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов. Цит. съч., с. 235, обр. 23, 24; Д. П. Димитров, М. Чичикова, и др. Археологические раскопки в восточном секторе Нове в 1964 г. — ИАИ, XXIX, 1966, с. 100—101, обр. 3.

Обр. 29. Старобългарска керамика от Любеново — около X в.

При разкопките на вътрешнокрепостното пространство и кула 1 бяха открити освен голямото количество фрагменти от къснoримски съдове две малки панички и няколко глинени лампи:

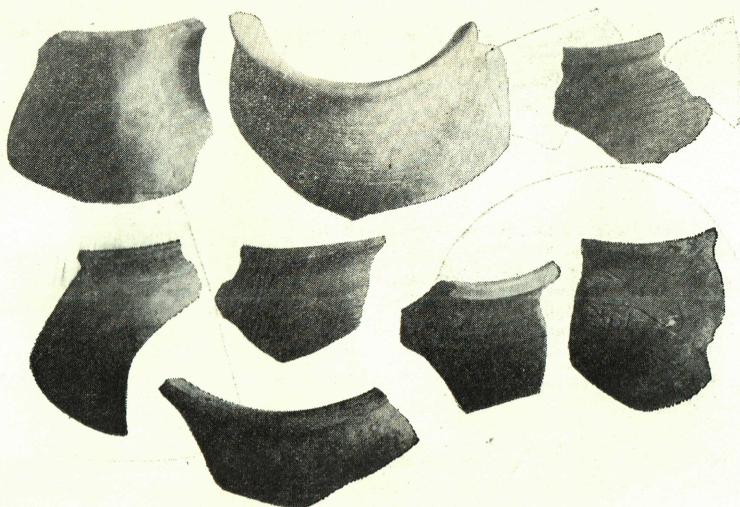
1. Паничка (обр. 25 *1*) със сивочерен цвят с примес от ситен пясък; има конична форма и хоризонтален ръб на устието, обърнат навън; вис. 0,05 м, шир. 0,10 м, дъно 0,048 м, устие 0,073 м (инв. № А-855). Намерена е в кв. $Б_5$, на дълб. 1,20 м.

2. Паничка (обр. 25 *2*) от пречистена глина със сивочерен цвят, с биконична форма и силно извито навън венче, вис. 0,055 м, шир. 0,08 м, дъно 0,05 м, устие 0,07 м (инв. № А-870). Намерена в кв. $Б_6$, на дълб. 1,00 м.

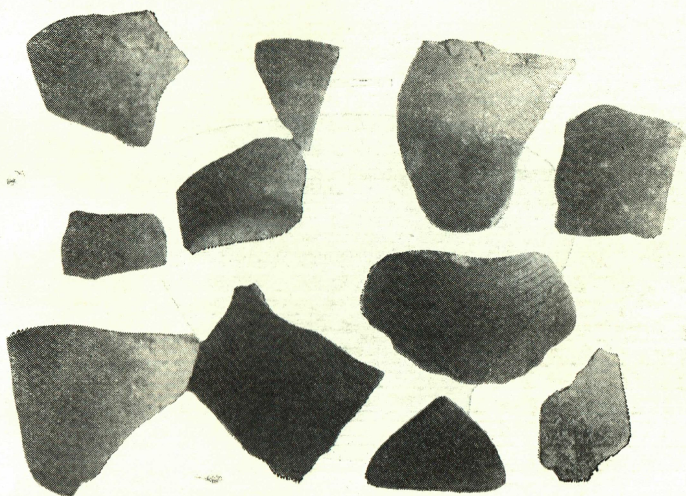
3. Задна част от глинена лампа (обр. 26 *1*), на която дръжката представлява сумарно изобразена човешка глава, с големи, характерни за късноримската скулптура очи и права, къса коса и брада. Изработена е от добре пречистена глина с хубав червен цвят. На запазената част се виждат релефна украса и две розетки. Главата е висока 0,035 м, шир. 0,027 м (инв. № А-1482/. Намерена в кв. $Б_6$, на дълб. 1,60 м, в яма.

4. Глинена лампа (обр. 26 *2*), кръгла с удължен фитилник, малка издадена нагоре дръжка и малко кръгло дъно. Отгоре лампата е украсена с кръгли пъпчици. Изработена е от пречистена глина и има кафявочервен цвят; вис. 0,025 м, шир. 0,06 м, дълж. 0,06 м (инв. № А-874). Намерена в кула 1, кв. $А_2$, на дълб. 1,20 м.

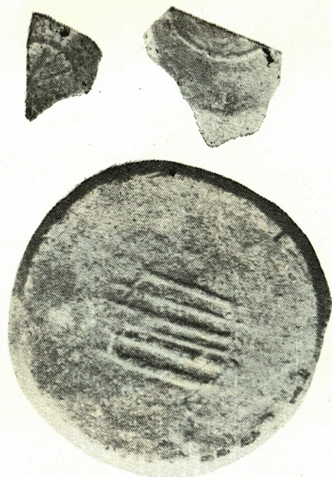
5. Глинена лампа (обр. 26 *3*), кръгла с издължен фитилник и дръжка във форма на кръст. Отгоре е украсена с жлеб, който обикаля двата отвора и завършва в дръжката. Върху дръжката има релефни кръгчета, а надолу

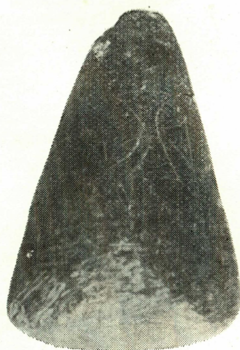
Обр. 30. Керамика от Любеново — IX—X в.

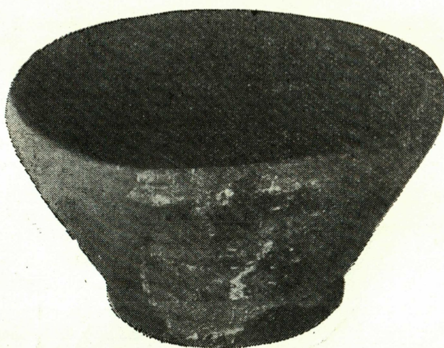
Обр. 31. Керамика от Люоеново — XI в.

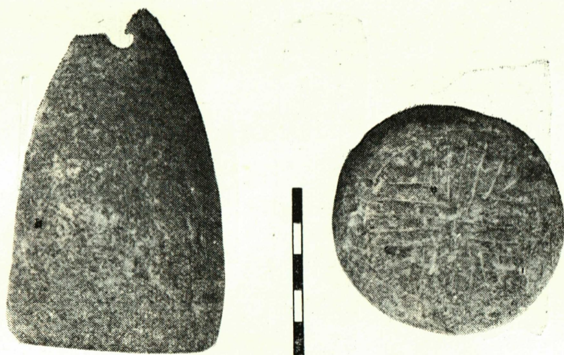
Сбр. 32. Дъна от глинени съдове с релефни знаци

Обр. 34. Тежест за тъкачен стан

Обр. 33. Конусовидна глинена паница от Любеново — X—XI в.

Обр. 35. Каменна тежест

от врязания жлеб къси релефни линии. Изработена е от пречистена бледорозова глина; вис. 0,04 м, шир. 0,06 м, дълж. 0,08 м (инв. № А-875). Намерена е в кв. A_5, на дълб. 0,60 м.

Глинени лампи с оформени в кръст дръжки са намерени на няколко места в България,[16] датирани от V—VI в.[17]

6. Глинена лампа (обр. 26_1), с кръгла форма и удължен фитилник и с малка права дръжка. Отгоре е украсена с релефни точици. Изработена от пречистена глина с кафяво-червен цвят, на места опушена; дълж. 0,095 м, шир. 0,07 м, вис. 0,03 м (инв. № А-851). Намерена в кв. $В_5$, на дълб. 0,50 м.

Най-старата ранносредновековна керамика, открита тук, макар и само във фрагменти, е с груба структура, със значителен примес от пясък. Това са кафяво-червеникави до сиви глинени съдове, без дръжки, работени на ръка. Техните венчета (обр. 27) са изправени или слабо завити навън, близо до ръба на устието. Тази керамика, която се датира от края на VI или нач. на VII в.,[18] не е намерена в отделен цялостен по-ранен пласт независимо от това, че се различава ярко от керамиката след VIII в. Наистина няколко фрагмента от нея бяха открити върху подови мазилки (в кв. $Б_4$), които лежат непосредствено над разрушените зидове от I строителен период, но тя се намира и примесена с характерната за IX—XI в. ранносредновековна керамика, само в значително по-малко количество от нея.

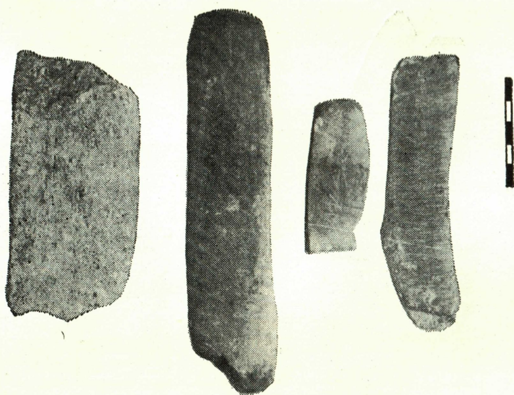
Керамиката, която свързваме с II строителен период на Калето в Любеново, е характерната за ранносредновековните обекти в България керамика, работена предимно на леко грънчарско колело, украсена по плещите

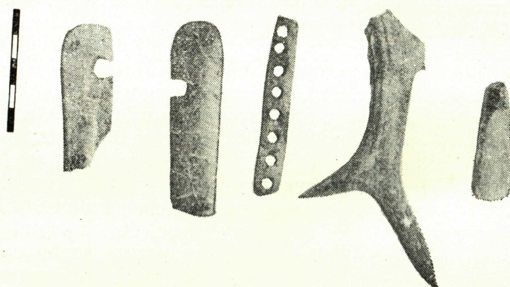
16 Н. Ангелов. Спасителни разкопки на Царевец през 1961 г. — Археология, IV, 1962, кн. 4, с. 25, обр. 10; Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов. Цит. съч., с. 233, обр. 18.

17 Б. Дякович. Сбирка „Д-р Ив. Назлъмов". — ГНБПл, 1923, с. 308, обр. 26 и пос. там лит.; П. Мутафчиев. Еленската църква при Пирдоп. — ИБАД, V, 1915, с. 73, обр. 46_1.

18 За такава ранна керамика у нас вж. М. Станчева. Ранносредновековна керамика от София. — Археология, I, 1959, кн. 3—4, с. 62, обр. 50_2 и пос. там лит.

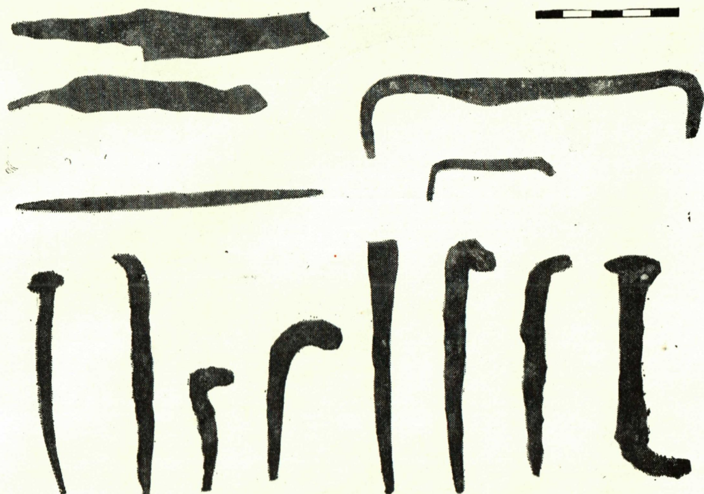
Обр. 36. Точила-брустове

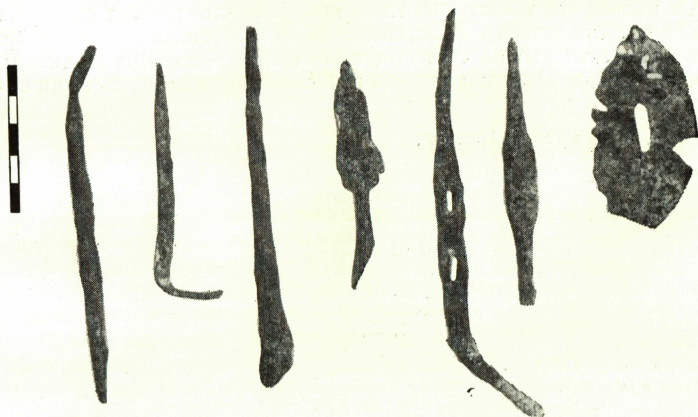
Обр. 37. Предмети от кост и рог

или по целия съд с врязана вълниста или линейна украса (обр. 28). Венчето след невисока шийка е винаги завито навън (обр. 29), закръглено или отрязано отгоре (обр. 30). Голяма част от фрагментите са от груби, дебелостенни съдове с примес от пясък, някои и от сажди с преобладание на сиво-черния цвят. Част от тази керамика е изработена от сравнително добре пречистена глина. Тя е по-тънкостенна, добре оформена, без примес от пясък, със загладени стени и е добре изпечена, с кафяво-червен или даже червен цвят (обр. 31). Открихме и няколко дъна на съдове с релефни знаци (обр. 32). Някои фрагменти са подобни на тези от с. Хърлец, [19] Врачанско, датирани от IX—X в., а други (обр. 29) са малко по-късни, близки до откритите при

[19] Ж. Въжарова. Средновековни обекти по долините на реките Цибрица и Огоста. — ИАИ, XXVIII, 1965, с. 232, обр. 2.

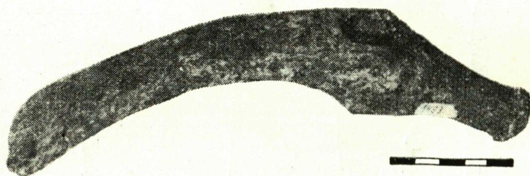
Обр. 38. Железни предмети

Обр. 39. Железни предмети

Обр. 40. Средновековни бронзови гривна и пръстен

Обр. 41. Желязна тесла

с. Галиче,[20] Врачанско, фрагменти от X—XI в. Последният тип керамика е широко разпространен в целия славянски свят, от Южна България [21] чак далече на север в СССР[22], а в Северна България в Преслав,[23] Плиска,[24] Абритус[25] и др.

От насипа над помещенията при източната стена имаме една фрагментирана глинена паница (възстановена), с конусовидна форма (обр. 33) и издаден навън ръб на столчето; вис. 0,09 м; устие 0,15 м, дъно 0,09 м (инв. № А-876). Няколко подобни глинени паници са ни известни от сред-

---

[20] Ж. Въжарова. Цит. съч., с. 236, обр. 8.

[21] Д. Аладжов. Археологически данни за ранното средновековие... с. 245—246, обр. 2, 3; с. 249, обр. 6, 7, и с. 252—253, обр. 10—11 и пос. там лит.

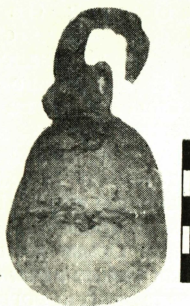
[22] В. И. Равдоникас. Старая Ладога. — СА, XI, М.—Л., 1949, с. 12—15 — при хоризонт „д", рис. 31, съвършено същата като в Любеново керамика, датирана в X в. Общността на материалната култура при откритите в Любеново находки с тези от Старая Ладога личи и в други предмети. Абсолютно същите мониста от IX—X в. с жълти очички, открити в некропола на Любеново, се срещат в Старая Ладога (цит. тук съч., с. 40) заедно с арабски диргеми от това време, по съвпадение също както в некропола на Любеново. За последното вж. Д. Аладжов. Средновековни некрополи в Югоизточна България. — Годишник на музеите в България. т. I, С., 1962.

[23] Й. Чангова. Търговски помещения в Преслав. — ИАИ, XXI, 1957, с. 235, обр. 4, 5 и с. 46, табл. XIV_4, № 58 от каталога; В. Иванова. Южната порта на вътрешния град в Преслав, нейният градеж и архитектурен тип. — ИАИ, XXII, 1959, с. 146, обр. 12 и с. 151, обр. 20, датирана от IX—X в.

[24] Ст. Михайлов. Разкопки в Плиска през 1959—1961 г. — ИАИ, XXVI, 1963, с. 16, обр. 10 и 12_7.

[25] С. Георгиева. Средновековното селище над развалините на античния град Абритус. — ИАИ, XXIV, 1961, с. 24, обр. 29; с. 19, обр. 15, долу и с. 19, обр. 19.

новековното селище в Хасково,[26] датирани с монети на Василий II (976—1025 г.), а съвсем същата форма е позната и в Преслав.[27]

Обр. 42. Оловна тежест от теглилка

В средновековния пласт, на различни места бяха открити 4 прешлена за вретено, два от които са изработени от мека слюдеста шиста и два от глина. От същия пласт са и две конусовидни каменни тежести за тъкачен стан. Едната има по повърхността графични изображения на риби и равнораменни кръстове (обр. 34); изработена е от зеленикава шистовидна скала; вис. 0,08 м, шир. 0,045 м (инв. № А-841). Другата тежест, изработена от сива слюдеста шиста, има на дъното графично изрязан равнораменен кръст, вписан в окръжност (обр. 35); вис. 0,09 м, шир. 0,05 м. (инв. № А-858).

От по-голяма дълбочина — 1,00—1,20 м — няколко каменни точила (обр. 36); също от късноантичния пласт (1,00—1,40 м) са и няколко костени дръжки и други предмети от обработена кост (обр. 37).

При разкопките на Калето открихме голямо количество метални предмети, като железни гвоздеи, скоби, ножчета (обр. 38), фрагментирани стрели с триъгълен връх (обр. 39), от късноантичния пласт — 2 броя и от т. нар. „лястовича опашка“ от средновековния пласт; фрагмент от бронзова гривна и бронзов пръстен (обр. 40) и т. н.

По-интересни цялостни материали са:

1. Желязна тесла, отзад оформена като чук (обр. 41), намерена в кв. $А_6$ на дълб. 1,10 м, сред късноримска керамика (инв. № А-1493); дълж.

Обр. 43. Желязна двузъба вила

0,21 м, шир. 0,05 м. Такава тесла, също от късноримската епоха, е намерена в с. Българин,[28] Хасковски окръг.

2. Тежест от теглилка (обр. 42), от олово, с желязна халка, с овоидна форма; вис. 0,07 м, с халката 0,11 м, шир. 0,05 м (инв. № А-834). Намерена в повърхностния насип на кула 5.

3. Желязна двузъба вила (обр. 43) с дълга дръжка, която има правоъгълно сечение, усукана, отпред с два изострени, извити зъба; дръжката

---

[26] Д. Аладжов. „Хисаря“, Хасково, Материали за археологическа карта на Хасковския окръг, № 2, 1961, с. 19, обр. на с. 15, най-долу в ляво.

[27] Й. Чангова. Цит. съч., с. 247, табл. XVII_4.

[28] Д. Аладжов. Колективна находка на късноримски селскостопански оръдия в село Българин, Хасковски окръг. — Археология, VII, 1965, кн. 1, с. 44, обр. 1_{10}.

е отчупена; сегашна дълж. 0,51 м (инв. № А-869). Намерена в насипа между камъните от съборената крепостна стена.

Както обикновено, най-сигурни опорни точки за датиране на селището и за определяне на неговия характер ни дават фрагментите от глинените съдове, които са най-масовият и същевременно сигурен за датиране материал.

Като изхождаме от керамиката, монетите и другите находки, можем уверено да свържем I строителен период на Калето в Любеново с късноримската епоха (IV—VI в.). Селището тук възниква в началото на IV в., около времето на Константин I Велики. Това показват керамиката и монетите. Освен новия археологически материал тази дата (края на III или самото начало на IV в.) сочи и намереният (1963) гроб 30 от некропола, където погребението е извършено чрез трупоизгаряне. Такова погребение не може да бъде извършено след Константин I, от когото християнството е признато за официална религия (Миланския едикт от 313 г., когато е провъзгласена свобода на вероизповеданието, и по-късно Никейския събор в 325 г.). Глинените лампи и тънкостенната керамика ни сочат края на този период (VI в.), завършен с времето на Тиберий II (578—582 г.), от когото е последната по време монета, намерена тук, наред с монетите на Юстиниан I (527—566 г.) и Юстин II (565—578 г.).

Края на VI в. е завършекът на I строителен (късноримски) период на Калето и поради още един важен факт — тук намираме първите контакти (срещата) между двете култури — ранновизантийската със славянската. На едно място имаме разрушени ранновизантийски зидове с керамика и монети от VI в. и върху тях славянска керамика също от края на VI или самото начало на VII в.

Вторият строителен период поставяме във времето IX—XI в., като тук включваме целия XI в. Новите постройки от този строителен период са с по-плитки основи, които започват от края на разрушените стени на жилищата от I строителен период, а крепостната стена на малко по-високо ниво има ясно очертана фуга, показваща заедно с пласта от пръст върху стените от I период големия промеждутък от време, през което мястото не е било обитавано. Краят на периода (целият XI в.) е засвидетелствуван освен от керамиката и от накитите на некропола — рисувани стъклени гривни и шарени гривни с усукани разноцветни нишки.

Разкопките на Калето в Любеново през 1968 г. дадоха още един обект от кръга на ранносредновековните укрепени селища в Източнородопската област,[29] проучени през последното десетилетие.

Значението на ранносредновековните находки тук нараства и от обстоятелството, че те имат пълно сходство с находките от Хасково, Марица и Минерални бани в този край, които намират аналогии и с другите проучени селища от Южна и Северна България от епохата на Първото българско царство, както и на останалия славянски свят.[30]

---

[29] Д. Аладжов. Археологически данни за ранното средновековие… с. 243—256.
[30] Пак там, с. 245.

Късноантичните материали, особено сивочерната тънкостенна керамика от V—VI в., са вече добре познати в този край от разкопките на Св. Дух в с. Минерални бани и от Констанция (Асара в гр. Марица).

Малкото намерени тук старотракийски материали поставят началото на проучването чрез разкопки на тази епоха в Източните Родопи.

РАСКОПКИ В СЕЛЕ ЛЮБЕНОВО В 1968 г.

Д. Аладжов и Д. Балабанян

(РЕЗЮМЕ)

Село Любеново расположено между последними разветвлениями Восточных Родопов в 20 км к востоку от г. Хасково. Здесь в местности „Калето“ в 1968 г. была исследована старинная крепость, строительство которой относится к двум периодам — позднеантичному и раннесредневековому. Останки средневековой крепости почти правильной формы, со стенами толщиной 2 м. Ее защищали по углам три круглые и, кроме того, еще три прямоугольные башни. Внутренний диаметр круглых башен 5,20 м, толщина их стен 1,30 м, ширина входных проемов 1,40 м. Толщина стен прямоугольных башен такая же. Доступы в крепость находится на более узких стенах — северо-западной и юго-восточной. Внутри крепостных оборонительных сооружений обнаружен ряд жилых помещений с каменными стенами на глиняном растворе.

В строительстве крепостных сооружений и жилых помещений четко выделяются два периода. В первый из них (IV—VI вв.) оборонительные стены были более прочными из правильно уложенного камня. Для сцементирования использовали белую известь с примесью толченого кирпича. Второй строительный период (IX—XI вв.) следовал по плану предыдущего в крепостных стенах, но была заброшена башня № 5. В кладке стен использовали только раствор белой извести.

Жилые помещения первого строительного периода сложены из камня. Основы их стен было на уровне земли, толщина их 0,80 м. Немного жилых помещений второго периода сложено из камня на глиняном растворе, стены их тоньше (0,50 м) и они плохо сохранились. Основы их находятся на уровне разрушенного верхнего края стен первого строительного периода. Тем не менее оскудные их останки дают основание предполагать, что наряду с обычными для средневековья саманными надземными постройками часть жилых помещений в „Калето“ была построена довольно прочно из камня на глиняном растворе.

В нескольких шурфах у западного края крепости обнаружена главным образом древнефракийская керамика, которая часто попадается в этом районе.

Шурф № 1 между крепостью и раскопанным в 1963 г. курганным некрополем раскрыл небольшую однокорабельную церковь (фиг. 14) с при-

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Проблемна комисия за изучаване миналото, бита и културата на населението в Родопите

РОДОПСКИ СБОРНИК

ТОМ III

Под редакцията на чл.-кор. ХР. ХРИСТОВ, доц. П. Петров и ст. н. сътр. СТР. ДИМИТРОВ

София · 1972

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ